

קניין רוכב ויושב על עגלה

ראשי פרקים:

- חלק א : דין יושב על עגלה
- (א) הקושי
- (ב) תירוצ' א: רוכב נחשב "כלאחר יד" הקונה בקניין ופטור בשבת
- (1) קושייה מסוגיית "משך בחמור" – משמע כלאחר-יד אינו קונה
- (2) חילוק בין שינוי גדול לכלאחר-יד
- (ג) קושייה על תירוצ' א: "כלאחר יד" לא קנו
- (1) חילוק בין קניין מכוחו לקניין מגרמתו
- (2) קושייה על היסוד שקניין מכוחו נקנה אפילו בשינוי
- (3) ראיה לחלק בשינוי בקניין בין כוחו לגרמתו
- (4) דחיית הראיה
- (ד) תירוצ' ב: יסוד חדש – קניין מתורת רוכב אפילו שכלאחר – יד
- (ה) תירוצ' ג: רוכב נחשב כדרכו, אך פטור ממחמר
- (1) איסור דרבנן של מחמר פחות מיד' אמות
- (2) דחיית ההסבר שפטור מחמר מדין שהולכת מעט
- (3) יסוד חדש: רוכב קונה אף שהולכת פחות משיעור משיכה
- חלק ב : ביאור מחלוקת רוכב או מנהיג – בדף ח ע"ב
- (א) לפי ההסבר של "הולכת מעט"
- (1) באיזה רשות נחלקו
- (2) נקודת המחלוקת בין רוכב למנהיג לפי הסבר של "הולכת מעט"
- (3) נפקא מינות נוספות לפי הסבר זה
- (ב) לפי הסבר של "הולכת לאט"
- (1) נקודת המחלוקת בין רוכב למנהיג
- (2) נפקא מינה לפי הסבר זה
- (ג) תירוצ' ד: הסבר חדש לפטור מחמר בשבת
- (1) הסבר חדש לפטור מחמר בשבת – לפי הסבר שהולכת מעט
- (ד) סיכום

חלק א: דין יושב על עגלה

(א) הקושי

ברמ"א בהלכות שבת כתוב: "ואסור לישב על קרון שהאינו יהודי מנהיגו בשבת, משום שנשתמש בבהמה, גם שלא יחתוך זמורה".¹ במשנה ברורה כתב: "שהאינו יהודי מנהיגו: דאם ישראל בעצמו מנהיגו, יש בלאו הכי איסור תורה משום מחמר".²

קשה לי על הלכה זו מהלכות מקבילות בהלכות כלאיים ובהלכות קניינים. על פי המקומות ההם נראה, שאפילו במקרה של הרמ"א שהגוי מנהיג את העגלה – אף על פי כן הישראל היושב בקרון עובר על איסור תורה של מחמר.

בגמרא בב"מ נחלקו תנאים בדין יושב בעגלה אשר מושכים אותה שור וחמור –

(1) סימן ש"ה ס' יח. (2) שם, ס"ק סו.

כלאיים. האם היושב בקרון לוקה או אינו לוקה. מחלוקתם היא בשאלה זו: האם ישיבה בקרון גורמת שילכו השור והחמור, או שאינה גורמת שילכו? להלכה נחלקו הפוסקים בזה ביורה דעה פסק השו"ע שאסור לשבת בעגלה הנמשכת על ידי שור וחמור.⁴ גם בחו"מ פסק השו"ע שרוכב קונה, וכן שכשאחד רוכב ואחד מנהיג את הבהמה – קנו שניהם. הרי שפסק, שרוכב על הבהמה (או יושב על העגלה), הולכת הבהמה מחמתו.⁵ לפי זה קשה. יוצא שיהיה אסור לשבת בשבת, על עגלה המונהגת על ידי גוי, מדין תורה, שהרי בישיבתו גורם שהבהמה תלך ותמשוך, ונמצא שמחמר אחר בהמתו.⁶

(ב) תירוץ א: רוכב נחשב "כלאחר יד" הקונה בקניין ופטור בשבת

יש ליישב כך: זה שמוליך את הבהמה כשיושב בקרון או רוכב על הבהמה, אין חייבים על זה בשבת כי נחשב מחמר **כלאחר-יד**. הרי דרך מחמר להנהיג ביד, ולא להנהיג במה שרוכב או יושב בקרון. בשבת אין חייבים כשעושים מלאכה כלאחר – יד. לעומת זאת, באיסור כלאיים אין פטור כלאחר יד. רק בשבת הצריכה תורה מלאכת מחשבת. ולכן שם כלאחר – יד אין זה מלאכת מחשבת. אבל באיסור כלאיים אין פטור של כלאחר – יד. (ועיין אגלי-טל בפתיחה, שהאריך בדין כלאחר-יד בשאר איסורי תורה). לפי זה, לכאורה יש להוכיח, שגם בהלכות קניינים – כשעושה הקניין כלאחר – יד – זה מועיל (כגון שמשך או הגביה כלאחר – יד). אם בכלאיים חייב בכלאחר – יד סימן שמעשה באופן זה מחייבו. במקביל לזה, מעשה דומה יקנה לו את הבהמה.

1) קושייה: מסוגית "משך בחמור" – משמע שכלאחר-יד אינו קונה מצאנו בגמרא שלתנא קמא, כשמושך בחמור או מנהיג בגמל – אחד מהם אינו קונה.⁷ טעם אותו מאן דאמר הוא כך. הרגילות היא להנהיג חמור ולמשוך גמל. בנידון דידן עשה פעולות הפוכות, יוצא שמשך **שלא כדרך המושכים**. לכאורה, הבעיה היא שזה נחשב משיכה כלאחר – יד, ואין קניין מועיל **כלאחר-יד**. זה דומה למה שראינו בהלכות שבת (שבכלאחר – יד פטור), ובניגוד להלכות כלאיים ולרוכב, בו כלאחר-יד קנה.

2) חילוק בין שינוי גדול לכלאחר-יד ^{אוצר החכמה} נראה, שאי אפשר לומר כן. לו היה כך (ובהנחה שיש שוויון בין הלכות שבת לקניינים), נמצא שגם בשבת כשמחמר על ידי שימוש בחמור או ינהיג הגמל יש "צד אחד שפטור".⁸ אם כן, היה לתנאים לשנות הדין גם בהלכות שבת וגם בהלכות קניינים. ומכך שנשנה הדין רק לגבי קניין, מוכח שדווקא השינוי הזה של מושך בחמור או מנהיג בגמל "חסר"

3) ח ע"ב. 4) סימן רצ"ז ס' יב. 5) הגר"א ביורה דעת שם אות כ"ח הקשה: לפי פסק השו"ע בחו"מ, היה לו לפסוק בהלכות כלאיים, שהיושב בעגלה לוקה, ולא רק שאסור; שהרי הבהמה זזה מחמתו. תירץ הגר"א: אין הכי נמי, אלא שבבירה דעה סתם בלשון "אסור" ולא פירט שחייב מלקות, כי אין נפקא מינא בימינו לגבי מלקות. 6) עוד יש להקשות על מה שכתב ה"משנה ברורה", שאם ישראל מנהיג – עובר בלאו של מחמר. מה מחמר יש כאן? הרי חי נושא את עצמו! גם במה שהבהמה נושאת את העגלה אין בזה מחמר, שהרי מוציא את החי במיטה – פטור אף על המטה (כמבואר במשנה, שבת צג ע"ב). יוצא, שגם מחמר אחר הבהמה שנושאת חי במיטה – אינו עובר. אף אצלנו, העגלה תיחשב למיטה, ופטור. אולי מדבר ה"משנה ברורה" במקרה שיש בעגלה חפצים נוספים, ונמצא שמחמר אחר בהמה הנושאת חפצים. אך זה דוחק, כי היה ל"משנה ברורה" לפרש.

יותר נראה, שה"משנה ברורה" סובר, שרק מיטה נעשית טפלה לחי ולא עגלה. טעם הדבר: מיטה אינה עומדת אלא לשכיבת אדם, ולכן בטלה אגבו. אבל עגלה, שעומדת להביא עליה כל מיני משאות, אינה בטלה אגב החי. כן נראה גם ממה שכתב ב"משנה ברורה", סימן רסו ס"ק ט: "אם (הבהמה) מושכת בעגלה כשיגזור עליה בקול להתחיל לילך אחר שעמדה, הוא עובר על איסור מחמר, ואין לו שום עצה להמלט מאיסור זה..." 7) ב"מ ט ע"א

* פרפרזה על לשון הגמרא בב"מ ט ע"א: "איכא חד צד דלא קני". פירוש: לתנא קמא פעולה אחת מהשתיים שהוזכרו (משיכה בחמור והנהגה בגמל) אינה מועילה. רק לא ברור איזו מהן. המקבילה בהלכות שבת תהיה, שהעושה אחת מפעולות אלו לא יתחייב במלאכת מחמר (הערת העורך – ש"ב).

במשיכה, בהלכות קניינים בלבד. אך בשבת, פעולה זו נשארת במסגרת מלאכת מחמר וחייב. שינוי זה בצורת המשיכה בקניין גרע מכל כלאחר – יד רגיל (לדוגמה: שימושך את הגמל ביד שמאל או בפיו). שם אין השינוי אלא באדם המושך. אין כאן שינוי כלפי הבהמה. לכן יועיל קניין כלאחר – יד כזה. לעומת זאת בנידון הגמרא, שמושך בחמור – השינוי הוא במשיכה עצמה. במקרה זה סובר תנא קמא שלא קנה. זה שינוי גדול. יש להוסיף עוד, שבמקרה של יושב בקרון אין כאן שינוי כלל. הרגילות היא לשבת בקרון. רק מי שרוצה שהבהמות תמשוכנה את העגלה, אינו סומך על כך שתמשוכנה מכוח ישיבתו, אלא מנהיג הבהמות שתלכנה במהירות. לכן אין כאן שינוי מבחינת הקניין, ושפיר קנו. אף על פי כן, יושב בקרון עדיין נחשב לכלאחר-יד בהלכות שבת, כיוון שכדי להזיז את הבהמה אין מסתפקים בישיבה בלבד. לכן פטור ממלאכת מחמר, כי אין כאן מלאכת מחשבת.

לסיכום: שינוי "גדול" של משיכת חמור וכדומה מקלקל את הקניין, אך חייבים מדין מחמר בשבת. שינוי של כלאחר-יד (יושב בקרון ורוכב) מועיל לקנות, אך פטורים בשבת.

ג) קושייה על תירוצו א': כלאחר-יד לא קנו

ניתן להסביר בדרך אחרת את הסוגייה של מושך בחמור. על פי דרך חדשה זו יתברר לנו, שתחזור קושייתנו בפתיחה, מדוע יושב בקרון קנה אך בשבת פטור ממחמר.

1) חילוק בין קניין מכוחו לקניין מגרמתו

כזכור, שאלנו מה בין יושב בקרון ורוכב, שקנו כלאחר יד, לבין מושך בחמור שלא קנה. נראה עתה לתת סברה חדשה לחלק. טעם הדבר הוא כך. בכל משיכה בבעלי חיים, אין במשיכת הבעלים השפעה ישירה על הבהמות ההולכות ברגליהן. אין הכוח שמפעילים מושך את החמור עצמו, אלא הכוח הזה מעורר את החמור ללכת. הוכחה: אם נאמר שכשמנהיג את החמור, החמור הולך מכוח הנהגת האדם, אם כן כל מחמר יתחייב סקילה! הרי זה כאילו האדם עצמו הוציא את המשא, ויתחייב משום מוציא או מעביר ד' אמות ברשות הרבים, אלא על כורחנו שאין זה נחשב כוח המחמר שמוציא את המשא ודוחף את החמור. כוח האדם מעורר את החמור ללכת בפחות עצמו. לכן מובן שאינו חייב משום עושה מעשה בעצמו.

לפי זה יש לומר, שדווקא במקרה של מושך בחמור או מנהיג בגמל, העובדה שמשנה בדרך המשיכה גורמת לכך שאינו קונה. סוף סוף אין משיכה נעשית מכוחו כלל, רק אנו אומרים שבמקום שהרגילות היא למושך כך – קונה גם כשאנו נעשה מכוחו אלא רק בגרמתו. אבל ברגע שמשנה – אין בכוח גרמתו לקנות. לעומת זאת, במקום שמושך בכוחו ממש, כמו מושך כלים – בזה אין קפידא שיעשה דווקא כדרך המושכים. יוצא, שבעיית משיכת החמור בסוגייה אינה ספציפית לחמור, אלא היא בעיה כללית בכל שינוי באופן קניין בעלי חיים ההולכים ברגליהם.

על פי פירוש זה בסוגייה, תחזור קושייתנו ממחמר (בפתיחה). עכשיו מתברר, שאם נגדיר רוכב או יושב בקרון כלאחר – יד – לא יהיה בכוחם לקנות. הרי כל שינוי קטן במשיכת בהמה בגרמתו מקלקל את הקניין. בהכרח נצטרך לומר, שהפעולות האלו אינן מוגדרות כלאחר – יד, אלא כמשיכה רגילה ולכן קונות. אך אם כך, מדוע מחמר פטור בשבת?

2) קושייה על היסוד שקניין מכוחו נקנה אפילו בשינוי

כתבנו, שמשיכה הבאה מכוחו הישיר של המושך, קונה גם במושך שלא כדרך המושכים. לכאורה קשה על זה מהדין בחו"מ סימן קצח ס' א שם כתוב: דבר שדרכו להגביה – אינו

נקנה במשיכה. הרי רואים, שצריך שימוש בדרך המושכים. לכן חפץ קטן שאין דרכו למושך אלא להגביה – אין משיכה קונה! יש ליישב כך: רק אם אין דרך כלל למושך – רק שם אין משיכה קונה. אבל במקום שמשיכה עצמה קונה, אלא שמושך בדרך שאין נוהגים למושך – שם קונה גם שלא בדרך. נשארנו בשלב זה, שאי אפשר להגדיר רוכב ויושב בקרון כמעשים של "כלאחר יד", וממילא חוזרת קושייתנו: מדוע במחמר פטור?

(3) ראיית לחלק בשינוי בקניין בין כוחו לגרמתו
לכאורה יש להביא ראייה לסברה שכתבנו, שיש לחלק בין מושך בכוחו (כלים), שם קונה גם כשמושך שלא בדרך המושכים, לבין מושך מגרמתו (בהמה), שאינו קונה בשינוי. בגמרא נסתפקו בדין מושך בהמה לקנות כלים שעליה – האם קונה הכלים? בתוס' ביארו הדבר, וזה לשונם: "מבעיא ליה, כיוון במשיכת הבהמה שהולכת מעצמה לא שייכא בכלים – לא יקנה הכלים, אבל אם אמר: "מושך קופה וקני כלים שבתוכה – פשיטא ליה דקני". רואים מתוס' שיש שני מיני משיכות: משיכת בהמה: שבה אין כוח המושך מזיז את הבהמה – זו אינה מועלת אלא לקנות בהמה ולא לקנות כלים. משיכת כלים: צריך דווקא שיזוז מכוח המושך. מכאן נוכיח, שגם במושך שלא בדרך המושכים, יש לחלק בין מושך מכוחו למושך בהמה בגרמתו.¹⁰

(4) דחיית הראיה ממושך בהמה וכלים שעליה
הסברנו, שמושך בהמה לקנות כלים שעליה אינו קונה, מטעם שמשך את הכלים בגרמא. רק בהמה מושכים בגרמא ולא כלים. ברם, יש להוכיח נגד חילוק זה. הגמרא שם מעמידה למסקנה שמדובר במושך בהמה כפותה. כך נפסק בסימן רב ס' יד. מדוע אינו קונה הכלים? אי אפשר לומר שזה בגלל שהכלים נמשכו בגרמא. הרי אין כאן גרמא אלא כוחו ממש. בסמ"ע הסביר, שבהמה כפותה אינה דומה למושך קופה שקונה כלים שבתוכה. משיכת כלים ומשיכת קופה לעולם שוות, ואילו משיכת בהמה ומשיכת כלים אינן שוות תמיד (בדרך כלל בהמה הולכת לבד, אך כלים לעולם ניידיים).¹¹ זו הסיבה, שאפילו שהבהמה כפותה, אינו קונה כלים שעליה. רואים מכאן, שבמקרה זה גם כשמושך בכוחו ממש, מושך בהמה כפותה, מכל מקום אינו קונה כלים, כיוון שאין שתי המשיכות של הבהמה ושל הכלים, שוות.¹²

(8) שם ע"ב 9) שם, ד"ה "מושך". (10) עוד יש להקשות מגמרא זו על ה"נתיבות". שיטת ה"נתיבות": קניין בגמרא מועיל תמיד – ודהיתה. ה"נתיבות" (סימן קפח ס"ק א) הוכיח מגמרא בקידושין (כב ע"ב), שהקורא לבהמה והיא באה, או שקורא לעבד קטן והוא בא – קונה, כי זה כאילו משך. מזה הוכיח ה"נתיבות", שמועילה משיכה על ידי גרמא. לכן, באומר לעבד קטן או לפועל (אפילו גדול) שיגביה לו מציאה – הרי זה כאילו הבעלים עצמם הגביהו בגרמתם. לפי מה שכתבנו יש לחלק. רק משיכת בהמה מועילה על ידי גרמא. הרי הוכחנו לעיל, שגם כשמוליך בהמה, אין זה נחשב שהולכת מכוחו הישיר. לכן בשבת אינו עובר בכל פעם שמחמר בחיוב סקילה של מוציא מרשות לרשות והולך ד' אמות כעושה בידים, אלא רק באיסור לאו של מחמר. אף על פי כן, משיכת בהמה על ידי הנהגתה מועילה, למרות שזה גרמא – כי כך הרגילות. לעומת זאת, כשאומר לפועל שימושך חפץ, הרי שכיוון שמשיכת חפץ נעשית בכוחו ממש, ייתכן שאין גרמא מועלת. הרי זה כאומר "מושך בהמה לקנות כלים". בזה נסתפקו בגמרא (ב"מ ט ע"ב) אם מועיל. להלכה אינו מועיל, והטעם כדפרשנו לעיל: את הכלים לא קנה, כי כלים (שלא כבהמות) אין קונים במשיכה כגרמא, אלא רק במשיכה מכוחו. במלים אחרות: איך נאמר שיועיל מה שיאמר לקטן או לפועל למושך כלים; הרי המושך בהמה אינו קונה כלים שעליה, אז למה עדיפה משיכת הפועל ממש (בהמה? 11) שם, ס"ק כח. (12) לפי זה לא קשה על ה"נתיבות" קושייתנו בהערה 10. אין מגמרא זו שום הוכחה שכלים אינם נקנים בגרמא. רואים רק שככלים מונחים על בהמה, אינם נקנים. אך ייתכן שצורת המשיכה שיש בפועל המושך כלים עדיפה מבהמה המושכת כלים.

יוצא, שאין מגמרא זו חיזוק לכך שניתן לחלק בין שינוי במשיכת כלים מכוחו שקונה, לשינוי במשיכת בהמה מגרמתו – שאינה קונה. אף על פי כן, קושייתנו במקומה עומדת. רואים עכשיו ששינוי במשיכת בהמה, אפילו כשמושב את הבהמה מכוחו ממש ולא רק מגרמתו, מקלקל את הקניין. בהכרח אנו נאמר, שאין רוכב ויושב בקרון נחשבים שינוי ולכן קונים. אך אם כך – מדוע פטור ממחמר?

ד) תירוץ ב: יסוד חדש – קניין מתורת רוכב אפילו שהוא כלאחר-יד
נוכל ליישב כך. נניח בכל זאת שיושב בקרון ורוכב נחשבים כקונים כלאחר-יד (וכפי שאמרנו שהוכחנו בקושייה על תירוץ א). ברם, כל זה בבא לקנות מתורת משיכה. אך רוכב קונה מתורת "רוכב", ולא מתורת משיכה.
דבר זה מבואר ב"נתיבות"¹³. קצה"ח ור' עקיבא איגר הקשו שם, איך קונה רוכב ברשות הרבים? הרי רוכב קונה מדין משיכה, ומשיכה אינה קונה ברשות הרבים! תירץ ה"נתיבות", שרוכב מורכב משני חלקים: ממה שתופס במוסירה (שמועיל ברשות הרבים), וממה שהולכת מחמתו מעט (משיכה). הצירוף של שניהם קונה ברשות הרבים.
לפי זה נאמר, שיושב בקרון גם כן קונה מכוח מה שהולכת מחמתו, אפילו שזה כמוליכה כלאחר-יד, אבל די בזה להצטרף לעובדה שתופס – וקונה. אבל בשבת, סוף סוף הווי כלאחר-יד, ולכן לא הווי מלאכת מחשבת – ופטור.

ה) תירוץ ג: רוכב נחשב כדרכו, אך פטור ממחמר
ניתן ליישב את קושייתנו באופן חדש. לעולם יושב בקרון ורוכב נחשבים כמושכים כדרכם. אין כאן כל שינוי ולא הווי כלאחר-יד. לכן פשיטא שקני. ^{14/06/2018} מדוע אם כן בשבת פטור ממחמר?

את זה ניתן להסביר על פי יסוד הנמצא בתוס'.¹⁴ שם כתוב, שהיושב על בהמה גורם שתלך מעט מחמתו. בהלכות שבת, אין מחמר חייב עד שיחמר אחר הבהמה שעושה מלאכה שחייבים עליה. אם כן, כיוון שאין חייבים על הוצאה עד שתלך ד' אמות ברשות הרבים, הרי שכאן, שאינה הולכת מחמתו אלא מעט, נמצא שאינה הולכת ד' אמות, ואין כאן מחמר.

תירוץ זה נוח יותר מאשר שני התירוצים הקודמים. בתירוצים הקודמים הנחנו שיש כאן מחמר כלאחר-יד. אך אם כך – עדיין יש לאסור מדין מחמר מדרבנן. ברמ"א דבר זה לא הוזכר.¹⁵ לעומת זאת, לפי התירוץ הנוכחי, שאנחנו אומרים שאינה הולכת ד' אמות, אין כאן אפילו איסור דרבנן. הוכחה: לו היה כאן איסור דרבנן, הרי שיצא שהמחמר חמור ממעביר בעצמו. שמעביר בעצמו פחות מד' אמות – מותר לכתחילה, כמו שפסק הרמב"ם.¹⁶ ומחמר פחות מד' אמות אסור מדרבנן?

1) איסור דרבנן של מחמר פחות מד' אמות
ניתן לדחות ולומר, שגם במחמר פחות מד' אמות יש איסור דרבנן. (וממילא אין תירוץ זה נוח יותר מתירוצים קודמים). עד כאן לא התיר הרמב"ם, רק במטלטל פחות מד' אמות בעצמו. אבל בזמן שהוא מתחיל לטלטל, ובא אחר, או אפילו גוי, וגמר להוציא החפץ – בזה מודה הרמב"ם שאסור מדרבנן. הדבר מפורש בריש מסכת שבת: "פשט העני ידו לפניו ונתן בעל הבית לתוכו והוציא העני – שניהם פטורים". מבואר בגמרא שפטורים אבל אסורים. הם אינם עוברים איסור תורה,¹⁷ אך מכל מקום אסור מדרבנן. ברם, מפורש שם ברמב"ם: "לפיכך מותר לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים, וליתנו

13) סימן קצ"ז ס"ק ג. 14) ב"מ ח ע"ב, ד"ה "רכוב". 15) מצוטט בפתיחה. 16) הלכות שבת פרק יב הל' טו. 17) שנתמעט מ"עשותה" – שניים שעשו, זה עוקר וזה מניח – פטורים. וכמו שכתבו התוס' שבת דף ג, ד"ה "בעשותה".

לחברו שעמו תוך ארבע אמות, וכן חברו לחברו האחר בצידו, אפילו הן מאה. ואף על פי שהחפץ הולך כמה מילין בשבת – מותר, מפני שכל אחד מהן לא טלטל אלא בתוך ד' אמות שלו.¹⁸ לכאורה הרמב"ם סותר את עצמו, שהרי פסק (שם, בהל' טו) שזה עוקר וזה מניח פטור אבל אסור!

צריך לומר, שעד כאן לא התיר הרמב"ם למאה אנשים להוליך כל אחד פחות מיד' אמות, רק במקרה שאחר העביר פחות מיד' אמות, נעשית הנחה כשהניח ביד חברו. כשחברו חוזר ונותן לאחר – עושה עקירה חדשה. נמצא שכל אחד עוקר ומעביר ב' אמות ומניח. זה מותר לכתחילה. כאן לא נעשית מלאכה שלמה על ידי שניהם. אבל בזה עוקר וזה מניח – מדובר שהעוקר לא הניח אלא המשיך להעביר את החפץ. זה אסור מדרבנן, שהרי מלאכה שלמה נעשית על ידי שניהם.

איך תיתכן מציאות שזה יעקור וזה יניח, ואף על פי כן לא יעשה הראשון הנחה? זו תיתכן בשני אופנים: הניח העוקר על חברו שהיה מהלך, ולאחר שהלך המהלך והשלים ליד' אמות עמד או הניח, או עני הכניס ידו לפנים, ונתן בעל הבית לתוך ידו של עני. בזה לא נעשית הנחה, כיוון שהיד והעני אינם עומדים ברשות אחת (כמפורש בריש מסכת שבת). ואחר כך הוציא העני והניח. במקרה זה המלאכה נעשית על ידי שניהם, ואסור מדרבנן. דוגמה נוספת: אם גלגל הראשון חבית ברשות הרבים שתי אמות, ובעודו מגלגל בא השני ודחף את החבית עוד שתי אמות. גם במקרה זה נעשית מלאכה על ידי שניהם. לפי זה במחמר אחר בהמתו, והלכה הבהמה שתי אמות, ובא אחר והיכה את הבהמה והמשיכה ללכת – שניהם עברו על איסור מחמר מדרבנן. נראה, שגם בישראל ובגוי, כשאחד עקר והשני הניח – עברו באיסור. הרי במשנה הראשונה העמידו תוס' שמדובר בעני נכרי.¹⁹ אף על פי כן, כשנתן בעל הבית לתוך ידו – יש איסור לבעל הבית "שניים שעשו" אסור מדרבנן גם כשאחד מהם גוי.²⁰

נחזור למקרה שלנו. ביושב בקרון וגוי מנהיג, היושב הישראלי התחיל לחמר (החמור אז מעט מחמתו) והגוי ממשיך להנהיג ומשלים את המלאכה. נמצא, שהיושב בקרון עבר על איסור מחמר מדרבנן. יוצא שגם לפי תירוץ זה (שמחמר מעט), וגם לפי תירוצים קודמים (שמחמר כלאחר-יד) – עדיין יש איסור דרבנן.

2) דחיית ההסבר שפטור מחמר מדין שהולכת מעט מה שכתבנו שמחמר פטור כי הבהמה זה פחות מיד' אמות נכון, אם הפירוש בתוס', שכתבו: "ואזלא נמי מעט מחמתיה", הוא שהולכת מרחק קצר מחמת²¹ הרוכב ולא יותר. אך אפשר לפרש באופן אחר. הולכת "מעט" היינו שהולכת לאט ולא במרוצה. לעומת מצב שהולכת הבהמה מחמת הנהגה – שאז הולכת במרוצה "נדאזליה מחמתיה טובא" – לשון תוס'. לפירוש זה, כשיושב בעגלה הבהמה הולכת מחמתו באמת יותר מיד' אמות. רק שהולכת לאט. ברור שבמצב זה חיוב מחמר הוא מדאורייתא. לא נוכל יותר להסביר בדרך זו פטור מחמר שבשו"ע.²²

18) הלכות שבת פרק יב הל' יז. 19) דף ג, ד"ה "פטור". 20) יש להסתפק לגבי המקרה הבא: ישראל הוליך חפץ שתי אמות, אחר כך הניחו על החמור תוך כדי הליכתו. אחר כך המשיך לחמר אחר בהמתו עוד שתי אמות. האם יש בזה איסור דרבנן או אולי אפילו איסור תורה? הרי ייתכן שמצטרפת חצי המלאכה שעשה הוא בעצמו, וחצי המלאכה שחימר – ומשניהם נעשית מלאכת מחמר. או נאמר שאין מצרפים מלאכה שעשה בעצמו עם מלאכה שעשה על ידי בהמתו. ספק כזה יש גם בהוציא חצי גרוגרת בעצמו וחצי על בהמתו: האם מצטרף להיות מלאכה שלמה של מחמר או שאינו מצטרף. אפשר לפשוט את הספק ולהוכיח שאינו מצטרף, מהדין בסימן רסו ס' ב במי שהחשיך לו הדרך. מניח כיסו על החמור לאחר שעקר החמור יד ורגל כדי שלא תהיה עקירה לחמור. רואים, שאין מצטרף מה שהוא עקר עם מה שהחמור מוליכו ד' אמות. 21) ב"מ ח ע"ב, ד"ה "רכוב". 22) ועיין פסקה אחרונה של מאמר זה, בה יובא הסבר לפטור מחמר גם לפי הסבר זה של "הולכת לאט".

לכאורה יש להוכיח כפירוש האחרון. אם כוונת התוס' שהולכת מרחק קצר, קשה: מה סברת הצד שיש בגמרא שבאחד רוכב ואחד מנהיג – קנה המנהיג ולא הרוכב? כל מעלת המנהיג היא שהולכת מחמתו ויש כאן משיכה, והרי גם ברוכב יש משיכה, ומה לי שמשך מרחק קצר או ארוך? אך לפי הפירוש השני, יתרון המנהיג הוא שהולכת מהר. ניתן לראות כאן תוצאה מובהקת יותר של פעולת משיכתו מאשר כשהבהמה זזה מחמתו לאט.

3) יסוד חדש: רוכב קונה אף שהולכת פחות משיעור משיכה יש לתרץ ולומר, שהולכת מעט היינו באמת מרחק קצר, פחות מיד' אמות – אך פחות אפילו מ- "כדי משיכה". דהיינו: לא עקרה אפילו יד ורגל מחמת הרכיבה, וזה הרי שיעור מינימלי למשיכת בהמה (כנפסק בחו"מ סימן קצ"ז ס' ג), כאן כבר לא שוות שתי המשיכות: במנהיג משך מרחק של לפחות כדי משיכה. ברוכב משך פחות מהשיעור הנחוץ, ולכן יש סברה לומר שמנהיג קונה. בכך נדחית ההוכחה לפירוש של "לאט". מה סברת מאן דאמר רוכב קונה? נצטרך להסביר בדומה לסברה שהבאנו לעיל בתירוץ השני מה"נתיבות" רוכב קונה משני טעמים: כי הבהמה הולכת מחמתו וגם כי תופס בבהמה. שתי המעלות מצטרפות. אף שתופס לבד אינו קונה בהפקר, ומושך בשיעור מועט כזה אינו קונה, כי משך פחות מהשיעור הראוי – מכל מקום מצטרפים שניהם וקונים.

יצא לנו לסיכום תירוץ ג, שאכן הרוכב והיושב בקרון מוגדרים כמושכים כדרכם, בניגוד לשני התירוצים הקודמים. אף על פי כן נאלצים אנו להשתמש ביסוד של "צירוף" להסביר מדוע קונה הרוכב. בשבת פטור ממחמר כי הולכת פחות מיד' אמות.

אוצר החכמה

חלק ב: ביאור מחלוקת רוכב או מנהיג – בבא מציעא ח"ב

הצגנו שני הסברים לדברי תוס' בקשר לרוכב: האחד, שהרוכב מושך את הבהמה מרחק קצר, והשני, שמושך את הבהמה לאט. נסביר את המחלוקת בגמרא האם קונה רוכב או מנהיג לפי שני הסברים אלו.

א) לפי הסבר של הולכת מעט

1) באיזה רשות נחלקו:

לכאורה צריך לומר, שהספק של הגמרא מי קונה רוכב או מנהיג, עוסק במקרה שעשו כן בסמטא. ברשות הרבים – אין משיכה קונה, אם כן, המנהיג המושך בוודאי לא קנה. לעומת זאת רוכב קונה ברשות הרבים. יוצא שפשוט שבמקרה שהיה ברשות הרבים – הרוכב קנה. גם במקרה שאחד רוכב ואחד מנהיג מרשות הרבים ועד שמגיעים לסמטא – גם כאן כבר קנה הרוכב עוד ברשות הרבים והמנהיג לא קנה. בהכרח נאמר שנחלקו בסמטא.

אכן, אין זה מוכרח. ניתן שפיר לומר שנחלקו גם ברשות הרבים. נקודת המחלוקת ברשות הרבים היא כזו. מאן דאמר מנהיג קונה יסביר, שאם עשו כן ברשות הרבים לא הרוכב ולא המנהיג יקנו! המנהיג לא יקנה – כפי שאמרנו, שאין משיכה ברשות הרבים. אף הרוכב לא יקנה, כיוון שגם מחמת המנהיג הולכת הבהמה, וזה עצמו מבטל מה שהולכת מחמת הרוכב. לרוכב לא נשארה אלא מעלת התפיסה במוסירה. תפיסה לחוד אינה קונה בהפקר. זו דעתו של מאן דאמר מנהיג קונה. גם במקרה שמושכים כך עד שבאו לסמטא – לדעת מאן דאמר מנהיג קונה הרי שברשות הרבים אף אחד לא קונה, כנ"ל; וכשמגיעים לסמטא – המנהיג קונה.

2) נקודת המחלוקת בין רוכב למנהיג – לפי הסבר של "הולכת מעט" על פי ההסבר הנ"ל יוצא, שנקודת המחלוקת אם קונה רוכב או מנהיג היא כך. מאן דאמר מנהיג, סובר שמשיכת המנהיג מבטלת את הכוח הזה של הרוכב, שגרם אף הוא שהבהמה תלך מחמתו, כי הולכת גם מכוח המנהיג. אם בשלב הראשון הרוכב לא קנה – הרי שמייד לאחר שתעקור הבהמה יד ורגל, המנהיג הוא זה שקונה. אין הרוכב גורם לעקירת יד ורגל, רק לפחות מזה (עיין לעיל סוף תירוץ ג). אם כן עקירת יד ורגל באה כולה רק מחמת המנהיג.

מאן דאמר רוכב סובר, שבמה שהולכת הבהמה גם מכוח המנהיג אין בזה לבטל מעלת הרוכב. נמצא עכשיו להיפך: הרוכב קנה כבר בשלב הראשון, ברגע שהבהמה זזה, עוד לפני שעקרה יד ורגל. הרוכב בלבד קונה (ומסתבר שקונה אף ברשות הרבים לדעתו).

3) נפקא מינות נוספות לפי הסבר זה.

נראה, שגם במקרה הבא יש מחלוקת בין הדעות. שניים רוכבים על גבי דהבהמה, ואחד מן הרוכבים תופס במוסירה. למאן דאמר (במחלוקת הנ"ל) שרוכב קונה – גם כאן יקנה אותו הרוכב שיש לו מעלת תפיסת המוסירה. למאן דאמר (במחלוקת הנ"ל) שמנהיג קונה – כאן, במקרה הזה, לא יקנה לא זה ולא זה. הרי היסוד של מאן דאמר מנהיג הוא, שמשיכה אחת מבטלת את חברתה. ממילא כאן – אף אחד לא מושך בשלב הראשון. אין יתרון לתופס במה שתופס לבד. אף אחד גם לא נחשב שמושך מעבר לשיעור משיכה, כי שניהם רוכבים ולא מנהיגים.

במקרה נוסף, שאחד מנהיג והשני רוכב ואינו תופס במוסירה – יקנה המנהיג אפילו למאן דאמר רוכב. המנהיג מושך שיעור משיכה, ואילו הרוכב הזיז פחות מעקירת יד ורגל, ואין לו מעלת התפיסה שתצטרף אליו. ברור שאין במשיכו כזו כוח לקנות. לפי פירוש זה, יצא שגם שלמאן דאמר רוכב, אסור למשוך שור וחמור משום כלאיים אפילו כשמושכם ואינם עוקרים יד ורגל, רק מזיזים גופם. וצ"ע בדין זה.

ב) לפי ההסבר של הולכת לאט

1) נקודת המחלוקת בין רוכב למנהיג

אם נפרש כפירוש האחר,²³ שהולכת מעט מחמת הרוכב פירושו שהולכת לאט, אבל באמת עוקרת יד ורגל, יש להסביר את המחלוקת באופן דומה. ספק הגמרא הוא כך: מאן דאמר מנהיג עדיף, סובר שמכיוון שמחמת המנהיג הבהמה הולכת במרוצה – לכן מבטלת משיכת המנהיג את משיכת הרוכב. מאן דאמר רוכב עדיף, סובר שאין הליכה במרוצה מבטלת הליכה איטית. ממילא רוכב קונה, כי מצטרפות משיכתו ותפיסתו, ועדיף ממנהיג.

2) נפקא מינה לפי הסבר זה

לפי זה, בשניים רוכבים ואחר מהם תופס במוסירה – אין ספק שקונה התופס. אך באחד מנהיג ואחד רוכב ואינו תופס במוסירה, יש לעיין מה יאמר מאן דאמר רוכב עדיף. האם יודה שמנהיג קונה, כי סוף סוף אין לרוכב מעלת התפיסה, או אולי יאמר שקונים שניהם. הרי למאן דאמר שרוכב עדיף אנו מסבירים שאין הליכה במרוצה מבטלת הליכה איטית. מצד שני, לפי ההסבר הנוכחי של "לאט" גם רוכב מושך כשיעור משיכה. יוצא, שגם המנהיג וגם הרוכב מושכים שיעור משיכה, ואין לרוכב יתרון של תפיסה. ממילא קונים שניהם, הרוכב והמנהיג.

23) עיין לעיל תירוץ ג, בקטע "דחיית ההסבר שפטור מחמר מדין שהולכת מעט".

ג) תירוץ ד': הסבר חדש לפטור מחמר בשבת – לפי ההסבר שהולכת לאט בחלק הקודם הבאנו מספר תירוצים להסביר מדוע רוכב או יושב בקרון פטור ממחמר למרות שקונה בקניין. לפי ההסבר שהרוכב גורם שהבהמה תלך לאט – ניתן להבין את הפטור ממחמר מדין "שניים שעשאוה".

במסכת שבת למדנו: אם שניהם יכולים – שניהם פטורים. זה יכול וזה אינו יכול – היכול חייב ושאינו יכול פטור, שאינו אלא מסייע, ואין בו ממש.²⁴ מעתה יש לעיין במקרה שהוציאוהו שניים, אבל האחד יכול היה להוציא במרוצה, והשני אינו יכול להוציא אלא לאיטו – והוציאוהו במרוצה. האם היכול פטור או חייב? בתוס' כתבו שבמקרה של יכול ואינו יכול, היכול חייב אף שהאינו יכול הוא בעל כוח מרובה, רק שהוא נושא המשא בעניין שלא היה יכול להוציא לבדו, ובכל זאת פטור האינו יכול.²⁵ לדוגמה: אם מחזיק הקורה באצבע: "... דמה לנו בכוחו כיון דהשתא מיהא אינו יכול לנושאה". אם כן יש לומר, שאם הוציאו שניהם את המשא במרוצה, ואחד מהם לא היה יכול להוציאו במרוצה – נחשב "אינו יכול".

לפי זה, באחד רוכב והשני מנהיג, והבהמה הולכת במרוצה – אפשר להגדיר את הרוכב כ"אינו יכול" ואותו המנהיג כ"יכול". הרי ראינו לפי ההסבר של "הולכת לאט" שהמנהיג גורם להליכה מהירה, והרוכב להליכה איטית. אם נאמר כן ברוכב או יושב על עגלה – אפשר שהולכת ד' אמות מחמתו, אפילו לאט, ייחשב למחמר. אבל אם עלה הישראל על העגלה והעכו"ם מנהיגו – אז אין הישראל מחמר, שהרי נחשב הישראל כאינו יכול, והמנהיג כיכול והישראל פטור מדין "שניים שעשאוה". אף על פי כן בהלכות קניינים יש צד לומר שהרוכב קנה, כי התפיסה והמשיכה מצטרפות אף שמדובר במשיכה של מסייע ואין בה ממש.

ד) סיכום

- לסיכום, ניתן לראות ארבעה הסברים שונים לדין רוכב:
- 1) רוכב נחשב כלאחר-יד, אך קניין כלאחר יד מועיל. בשבת כלאחר-יד פטור ממחמר.
  - 2) רוכב נחשב כלאחר-יד. קניין כלאחר-יד בדרך כלל אינו מועיל בבהמה. אף על פי כן, כאן מועיל מדין "רוכב". בשבת פטור כי הוא כלאחר-יד וכן"ל.
  - 3) רוכב נחשב כדרכו, אך יש בו חיסרון שמושך רק מעט. לכן קונה מדין רוכב. הפטור ממחמר נובע מכך שמושך פחות מיד' אמות.
  - 4) רוכב נחשב כדרכו, והוא מושך ד' אמות – ולכן קונה. יושב בעגלה ויש מנהיג – מוגדר כ"שניים שעשאוה" ואף על פי כן קונה על פי תורת "רוכב" (צירוף תפיסה ומשיכה).
- בשבת פטורים ממחמר היושב בקרון או רוכב ומנהיג מדין שניים שעשאוה".

24) צב ע"ב; צג ע"א. 25) צג ע"א, ד"ה "אמר".